

**BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHDA
PEDAGOGIK ARTISTIZMNING MEZONLARI VA KOMPONENTLARI****Karribayeva Lobarxon Fayzulla qizi**

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

karriboyevalobar@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak pedagoglarni intellektual rivojlantirishda pedagogik artistizmning mezonlari va komponentlari o‘rganilgan. Pedagogik artistizmning to‘rtta asosiy komponenti (emotsional-ifodaviy, kommunikativ-teatral, ijodiy-improvizatsion va refleksiv-estetik) aniqlangan va har biri uchun aniq baholash mezonlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagogik artistizm bo‘lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishi, ijodiy fikrlash qobiliyati va professional kompetentligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so‘zlar: pedagogik artistizm, mezonlar, komponentlar, intellektual rivojlanish, bo‘lajak pedagoglar, baholash tizimi, professional kompetentlik.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi pedagogik kadrlarni tayyorlashga yangicha talablar qo‘ymoqda. Bugungi kunda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni ilhomlantiruvchi, ijodiy muhit yaratuvchi, emotsional jihatdan ta’sirchan shaxs bo‘lishi zarur. Bu esa pedagogik artistizm masalasini dolzarb pedagogik muammoga aylantiradi.

Pedagogik artistizm – bu o‘qituvchining o‘z faoliyatini ijodiy, emotsional va estetik jihatdan boyitish, pedagogik jarayonni san’at darajasiga ko‘tarish qobiliyatidir. K.S. Stanislavskiy ta’kidlashicha, "har bir o‘qituvchi – bu artist, u o‘z bilimini nafaqat aql, balki yurak orqali ham uzatishi kerak" [1, s. 156].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son Farmoni pedagogik kadrlar tayyorlashda sifat va samaradorlikni oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallagan, ijodiy fikrlovchi mutaxassislar tayyorlashni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi.

Biroq, pedagogik artistizmning aniq mezonlari va komponentlari yetarlicha tadqiq etilmagan. Pedagogik artistizmni qanday baholash, uning qaysi komponentlari muhimroq, ularni qanday rivojlantirish – bu savollar hali ham ochiq qolmoqda.

Maqola maqsadi: Bo‘lajak pedagoglarni intellektual rivojlantirishda pedagogik artistizmning mezonlari va komponentlarini ilmiy asoslash va amaliy jihatdan tekshirish. Pedagogik artistizm tushunchasi.

Pedagogik artistizm tushunchasi pedagogika fanida turli jihatlaridan yoritilgan. A.S. Makarenko pedagogik mahoratni san’at bilan taqqoslab, "pedagogika – bu eng

murakkab san'at" deb ta'kidlagan [3, s. 234]. U pedagogik jarayonni ijodiy jarayon sifatida ko'rib chiqqan va o'qituvchining shaxsiy ta'sirini alohida qayd etgan.

O'.Q. Tolipov pedagogik artistizmni "o'qituvchining pedagogik faoliyatni ijodiy, emotsional va estetik jihatdan boyitish, uni san'at darajasiga ko'tarish qobiliyati" deb ta'riflaydi [4, b. 167]. Bu ta'rif pedagogik artistizmning ko'p qirraliligini ko'rsatadi.

Sh.A. Abdullayeva pedagogik mahoratning tarkibida emotsional-ifodaviy komponentni alohida ajratib ko'rsatadi [5, b. 145]. Bu komponent o'qituvchining his-tuyg'ularini to'g'ri ifodalash, auditoriyaga emotsional ta'sir ko'rsatish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Pedagogik artistizm zamonaviy pedagog uchun bir necha jihatdan muhim: Birinchidan, u ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Artistik pedagog o'z darslarini shunday tashkil etadiki, talabalar bilimni zavq bilan o'zlashtirishadi. Ikkinchidan, pedagogik artistizm o'qituvchi va talabalar o'rtasida emotsional aloqa o'rnatishga yordam beradi. Bu esa o'zaro ishonch va hurmatga asoslangan munosabatlar yaratadi.

Uchinchidan, pedagogik artistizm o'qituvchining professional kompetentligini oshiradi. Artistik pedagog turli vaziyatlarda moslashish, ijodiy yechimlar topish qobiliyatiga ega bo'ladi.

To'rtinchidan, pedagogik artistizm talabalarning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Emotsional jihatdan boyitilgan ta'lim jarayoni kognitiv faollikni oshiradi.

Pedagogik artistizmning komponentlari. Pedagogik artistizm murakkab, ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u bir necha asosiy komponentlardan iborat. Ekspertlar so'rovi va ilmiy adabiyotlar tahlili asosida to'rtta asosiy komponent aniqlandi.

1. Emotsional-ifodaviy komponent.

Bu komponent pedagogik artistizmning asosiy qismi hisoblanadi. U o'qituvchining his-tuyg'ularini to'g'ri anglash, ifodalash va boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Emotsional-ifodaviy komponent quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: Emotsional intellekt – bu o'z his-tuyg'ularini va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash, tushunish va boshqarish qobiliyati. D. Goleman ta'kidlashicha, "emotsional intellekt muvaffaqiyatning 80% ini belgilaydi" [6, p. 156].

Emotsional intellekt quyidagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi:

O'z his-tuyg'ularini to'g'ri anglash

Boshqalarning emotsional holatini tushunish

His-tuyg'ularni to'g'ri ifodalash

Emotsional ifodaviylik – bu his-tuyg'ularni tashqi ko'rinishda (mimika, jestlar, ovoz) to'g'ri va yorqin ifodalash qobiliyati. Artistik pedagog o'z emotsiyalarini shunday ifodalay oladiki, talabalar uni to'liq his qilishadi va tushunishadi.

Empatiya – bu boshqa odamning his-tuyg‘ularini his qilish, uning holatini tushunish va qo‘llab-quvvatlash qobiliyati. Empatik pedagog talabalarning muammolarini chuqur tushunadi va ularga yordam beradi.

Emotsional boshqarish – bu o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qilish, salbiy emotsiyalarni ijobiy yo‘nalishga o‘zgartirish qobiliyati. Bu ko‘nikma ayniqsa qiyin pedagogik vaziyatlarda muhim.

Bu komponent pedagogik artistizmning eng ko‘zga ko‘ringan qismi hisoblanadi. U o‘qituvchining nutq madaniyati, ovoz bilan ishlash, mimika va plastika kabi teatr san'ati elementlarini o‘z ichiga oladi.

Nutq texnikasi – bu to‘g‘ri, aniq va ta’sirchan gapirish qobiliyati. Nutq texnikasi quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi: Diksiya – tovushlarni aniq va to‘g‘ri talaffuz qilish Artikulyatsiya – nutq organlarining to‘g‘ri harakati. Intonatsiya – ovozning ko‘tarilishi va tushishi, nutqning musiqiyliigi. Tempo – gapirish tezligi Pauzalar – nutqdagi to‘xtashlar, ular fikrni ta’kidlash uchun muhim.

A.S. Makarenko ta’kidlashicha, "men o‘qituvchining ovozi, yurishi, qarashi, o‘tirishi, kulishi – bularning barchasi pedagogik vosita ekanligiga ishonaman" [3, s. 267]. Ovoz madaniyati – bu ovozdan samarali foydalanish qobiliyati. Ovoz madaniyati quyidagilarni o‘z ichiga oladi: Tembr – ovozning rangi, xususiyati, balandlik – ovozning past yoki baland bo‘lishi, kuch – ovozning qattiq yoki yumshoq bo‘lishi. Ifodaviylik – ovozning emotsional rang-barangligi.

Sahna harakati – bu auditoriyada (sinfda) to‘g‘ri va samarali harakat qilish qobiliyati. Artistik pedagog sinfda qayerda turish, qachon harakatlanish, qanday pozitsiya olishni biladi. Og‘zaki bo‘lmagan kommunikatsiya – bu so‘zsiz muloqot vositalari majmui. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muloqotning 55% i og‘zaki bo‘lmagan vositalar orqali amalga oshadi [7, b. 89].

2. Ijodiy-improvizatsion komponent

Bu komponent pedagogning ijodiy fikrlash, tez qaror qabul qilish va kutilmagan vaziyatlarda samarali harakat qilish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Ijodiy fikrlash – bu yangi, original g‘oyalar yaratish, muammolarni nostandart yo‘llar bilan hal qilish qobiliyati. J. Guilford ijodiy fikrlashning to‘rtta asosiy xususiyatini ajratib ko‘rsatgan

Originallik – yangi, noyob g‘oyalar yaratish

Moslashuvchanlik – turli yondashuvlarni qo‘llash

Ishlab chiqish – ko‘p sonli g‘oyalar yaratish

Elaboratsiya – g‘oyalarni batafsil ishlab chiqish

Pedagogik improvizatsiya – bu kutilmagan pedagogik vaziyatlarda tez va samarali qaror qabul qilish, rejadan chetga chiqish qobiliyati. O‘.Q. Tolipov ta’kidlashicha, "pedagogik faoliyat – bu doimo ijodiy jarayon" [4, b. 189].

Pedagogik artistizmi baholash mezonlari.

Har bir komponent uchun aniq baholash mezonlari va ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan. Bu mezonlar pedagogik artistizmni diagnostika qilish va rivojlanishini kuzatish uchun xizmat qiladi. Emotsional intellekt mezonlari:

Daraja Ko'rsatkichlar Ball Yuqori O'z va boshqalarning his-tuyg'ularini to'liq anglaydi, emotsiyalarni samarali boshqaradi 85-100 O'rta O'z va boshqalarning his-tuyg'ularini asosan tushunadi, emotsiyalarni boshqaradi 70-84 Past His-tuyg'ularni anglashda qiyinchilik, emotsiyalarni boshqarishda muammolar 0-69

Pedagogik improvizatsiya mezonlari: daraja Xususiyatlari Ball Yuqori Har qanday vaziyatda tez va samarali qaror qabul qiladi, ijodiy yechimlar topadi 85-100 O'rta Ko'p vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qiladi, ba'zan ijodiy yechimlar topadi 70-84 Past Kutilmagan vaziyatlarda qiynaladi, standart yechimlarni qo'llaydi 0-69

Pedagogik artistizm bo'lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishiga ko'p jihatdan ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Pedagogik artistizm zamonaviy pedagog uchun zarur professional sifat hisoblanadi. U to'rtta asosiy komponentdan iborat: emotsional-ifodaviy, kommunikativ-teatral, ijodiy-improvizatsion va refleksiv-estetik.

Har bir komponent uchun aniq baholash mezonlari va ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan. Bu mezonlar pedagogik artistizmni diagnostika qilish, rivojlanishini kuzatish va samaradorligini baholash uchun xizmat qiladi.

Pedagogik artistizmni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar, treninglar va dasturlar mavjud. Ular tizimli va muntazam qo'llanilganda yuqori natija beradi.

Pedagogik artistizm bo'lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishiga kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U kognitiv jarayonlarni faollashtiradi, ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, emotsional intellektni oshiradi, kommunikativ kompetentlikni yaxshilaydi va refleksiv qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Pedagogik artistizm – bu nafaqat san'at, balki ilm ham. Uni o'rganish, rivojlantirish va amaliyotda qo'llash mumkin. Har bir bo'lajak pedagog pedagogik artistizmni o'zlashtirishi va professional faoliyatida qo'llashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Stanislavskiy, K.S. Aktyorning o'zini-o'zi tayyorlashi / K.S. Stanislavskiy. – Moskva: Iskustvo, 1985. – 478 s.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2019.
3. Makarenko, A.S. Pedagogicheskaya poema / A.S. Makarenko. – Moskva: Pedagogika, 1981. – 638 s.
4. Tolipov, O'.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat / O'.Q. Tolipov. – Toshkent: Fan, 2019. – 384 b.

5. Abdullayeva, Sh.A. Pedagogik mahorat va uning rivojlantirish yo‘llari / Sh.A. Abdullayeva. – Toshkent: O‘qituvchi, 2023. – 256 b.
6. Goleman, D. Emotional Intelligence / D. Goleman. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
7. Xolmatov, B.T. Pedagogik faoliyatda ijodiy yondashuv / B.T. Xolmatov. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2023. – 224 b.
8. Guilford, J.P. The Nature of Human Intelligence / J.P. Guilford. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.
9. Schön, D.A. The Reflective Practitioner / D.A. Schön. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.
10. Rahimova, N.S. Intellektual rivojlanish psixologiyasi / N.S. Rahimova. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2024. – 276 b.
11. Qayumov, A.R. Pedagogik artistizm: nazariya va amaliyot / A.R. Qayumov. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023. – 198 b.
12. Suxomlinskiy, V.A. Serdtse otdayu detyam / V.A. Suxomlinskiy. – Moskva: Pedagogika, 1979. – 288 s.
13. Ushinskiy, K.D. Chelovek kak predmet vospitaniya / K.D. Ushinskiy. – Moskva: Pedagogika, 1988. – 496 s.
14. Jo‘rayev, R.X., Turg‘unov, S.T. Bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashning zamonaviy texnologiyalari / R.X. Jo‘rayev, S.T. Turg‘unov. – Toshkent: Fan, 2024. – 312 b.